МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СКИРТАЧ Віолета Михайлівна

ПРАКТИЧНО-ДУХОВНЕ ОСВОЄННЯ ДІЙСНОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Спеціальність : 09.00.01.-Діалектика і теорія пізнання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філософських наук

Київ - 1993

ЛІВ 20.307

Робота виконана на кафедрі філософії філософського факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00810573 (О)

Науковий керівник – кандидат філософських наук
Тарасенко М.О.

Офіційні опоненти : доктор філософських наук,
професор Бистрицький Є.К.

кандидат філософських наук
Ятченко А.Д.

Провідна установа – Український державний педагогічний університет ім. М.Драгоманова

Захист відбудеться "6" грудня 1993 року в 14 год. на засіданні спеціалізованої ради К. по захисту дисертацій в Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою :252 017 м. Київ,ГСП,вул. Володимирська,60.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету ім. Тараса Шевченка

Автореферат розісланий "6" листопада 1993 року

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат філософських наук,доцент Гусєв В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження.

Кризовий стан сучасного суспільства призводить до різного роду світоглядних втрат. Тому створення онтології, яка б включала в себе практично - духовне освоєння дійсності як конститутивний елемент буття, розглядала інтерпретацію особою світу як умову відновлення зв"язків серед явищ дійсності, покладала практичну дію і духовність як взаємні кореляти, які зумовлюють той чи інший спосіб освоєння дійсності, є актуальною проблемою філософських роздумів сьогодення.

Проте, сучасні дослідження часто не виходять за межі класичної парадигми розуму і діяльності, яка, по суті, розпалася ще в XIX ст. Так, тяжіння до духовності, одухотвореного буття як необхідне, або належне заповнення ціннісної прогалини, що залишилась на тлі сучасного прагматичного життя, продовжує розглядатись, виходячи з повної протилежності суб"єкта / який є тотожним самому собі і достатнім в своїй суб"єктивності/ і об"єкта, котрий має аналогічні якості в своїй об"єктивності.

Тобто, суб"єкт - об"єктні відношення базуються на певній нерівності активної суб"єктивності пасивному стану, об"єктивної дійсності. І духовність часто густо розуміється як додаток до цієї інтенції активного розуму на пасивний об"єкт.

Цілісний образ практично-духовного як освоєння передбачає інтерсуб"єктивну взаємодію, інтимне володіння реальністю, яка знаходиться за конкретною людиною, але, незважаючи на це, включається зазначеним способом до складу її особистісного буття.

Це освоєне внутрішнє надбання і є "справжністю" людини, що досягається через зустріч з дійсністю, близькою її внутрішньому

єству чи в формі емпатії - трансцелентування особистістого безпосереднього самобуття в інше "Я",чи поринення в сферу духу тощо.

Саме до цього цілісного образу практично-духовного тяжіють ідеали відродження національно-культурних традицій - як людського буття,що органічно вписує особистість у суспільний і природний світ.Глобальні проблеми сучасного людства також формуються в світоглядній перспективі знаходження не стільки міри,скільки єдності між духовністю і соціально-технологічною прагматикою суспільства,націленого на науково- технічне,діяльнісне освоєння світу.Те ж саме стосується нинішнього сприйняття мови не лише як засобу технізованого інформаційного обміну повідомленнями,а як соціально і національно-культурного способу і образу буття - "то не просто звуки".

Отже,спроби побудови альтернативних парадигм,які пов"язані із світовідношенням,заснованим на некласичних підставах, призволять до необхідності більш детального дослідження зазначеної проблеми як в історико-філософському /із врахуванням нереалізованих тенденцій щодо аналізу,які містилися в філософських концепціях мислителів,починаючи з Арістотеля/,так і в соціокультурному контексті.

Практично-духовне освоєння дійсності,яке здійснюється не стільки через пізнавальну діяльність,скільки через механізми досвіду і практики,створює таку реальність,котра стає ядром буття людини.Духовна цілісність не може бути досягнута завдяки тільки теоретичному освоєнню дійсності,естетичному досвіду або досвіду певних комунікаційних дій.Визначення умов і способів її існування в практиці і житті людини постає як актуальне

питання для сучасної філософської думки.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема практично- духовного освоєння дійсності належить до ряду фундаментальних філософських питань. Але сучасний рівень її розгляду передбачає певну переорієнтацію в дослідженні цієї проблеми. Мова йде про необхідність пошуку самих буттєвих підвалин життя людини. Аналіз участі цих онтологічних підстав /як практичних, так і духовний / в бутті призводить до відтворення онтолого- екзистенціальної парадигми.

Переорієнтація досліджень у вітчизняній філософії з розгляду граничних засад в загальних структурах до їх пошуку в самому індивіді представлена в працях Бахтіна М.М., Батіщева Г.С., Крутової О.М., Мамардашвілі М.К., Москвіної Р.Р., Мокроносова Г.В. і ін.

За останні десятиліття філософська література збагатилася серйозними дослідженнями з проблем визначення механізмів детермінації практично-духовного освоєння дійсності /Давидов Ю.Н Мергелідзе К Р /, що, в свою чергу, викликало потребу в з"ясуванні природи єдності і внутрішньої цілісності цього способу освоєння дійсності.

Культурно-історичний підхід до дослідження практично-духовних способів освоєння дійсності знайшов подальшого розвитку в статтях і монографіях, присвячених проблемам методологічного аналізу зазначеної теми; посилилась зацікавленість до дослідження норм і ідеалів в контексті культурно-історичного аспекту цієї проблеми. Обгрунтування актуальності звернення до аналізу проблематики духовного в сучасному світі з максимальною повнотою доведене в останніх працях Кримського С.Б. Стосовно

пілісності людського досвіду відмічається необхідність переведення поналособистістих структур в спосіб буття самого індивіда./Лой А.М./

Посилюється прагнення пов"язати засади практично-духовного освоєння дійсності з людськими вимірами буття.Витоки цих концепцій знаходяться в діяльнісному підході Ільенкова Е.В., Дробницького О.Г.,Канарського А.С. і ін.,який отримав подальший розвиток в працях українських філософів- головним чином вчених Інституту філософії АН України.у вигляді світоглядного напрямку філософської думки,особливо в працях Іванова В.П., Шинкарука В.І.,Тарасенка М.Ф.,Табачковського В.Г. і ін.В ньому підкреслюється,по-перше,що практично-духовне освоєння світу є таким способом світовідношення,при якому людська діяльність обумовлена створеним людиною образом бажаного,належного світу, що передує всім іншим типам освоєння дійсності.Це передуюче предметній діяльності духовне перетворення дійсного в належне проективне вирішення існуючих суперечностей буття і є сутністю духовної практики,практично-духовного.По-друге,дані розробки /особливо Бистрицького Є.К./ виходять з наявності таких онтологічних умов буття,за яких можливе відтворення людської індивідуальності.

Ця взаємна корелятивність і відповідальність онтологічних умов і самої людини і зумовлюють той чи інший спосіб практично-духовного освоєння дійсності як особистісте вчинення людини, що передбачає існування всезагальних формувань,які потребують відповідного практично-духовного опосередкування і конкретною особистістю.Звідси - органічне поєднання особистісно- зацікавленого і позапристрасного бачення світу і його освоєння.

Слід відмітити ряд досліджень,в яких аналізується дореф-

лексивна, безпосередня природа практично-духовного освоєння дійсності, його базовий характер. Серед аспектів дослідження даної проблеми опинились також її феноменальні прояви /Солонько Л.С./

Сучасні філософські праці охоплюють цю проблему не лише діяльнісно - світоглядному, а й в соціокультурному контексті. Дослідники звертають увагу на інші способи освоєння дійсності - практичні і духовно-теоретичні / наприклад, дослідження Федотової В.Г./

Основні риси розуміння як практично-духовного освоєння дійсності виявлені в роботах Ятченка А.Д.

Питанням утворення словесно-образної реальності присвячені праці Гея Н.К., Лотмана Ю.М., Палієвського П.В. тощо.

Певний доробок відносно зазначеної проблеми дослідження міститься в оригінальних текстах сучасних західних філософів /зокрема у відкритті "нової буттєвості" М.Хайдегером, в герменевтичних пошуках Г.Гадамера і П.Рікера, а також в теорії комунікативної поведінки Ю.Хабермаса/.

До того ж проблема практично-духовного освоєння дійсності знайшла застосування в працях дослідників галузей, споріднених з філософією, які пов"язані з людинознавчою проблематикою / це - роботи психологів, наприклад, Ф.Василюка/

Аналіз ступеню розробленості проблеми практично-духовного освоєння дійсності зумовив постановку мети і завдань дисертаційного дослідження.

Мета дисертаційного дослідження аналіз практично-духовного освоєння дійсності як способу людського буття в певному соціокультурному контексті, визначення його природи, механізмів функціонування і форм виявлення.

Для досягнення цієї мети в дослідженні намічається і ви-

рішується ряд завдань, а саме :

- аналізуються загальнотеоретичні основи дослідження практично-духовного освоєння дійсності;

- розкривається сутнісна характеристика практично-духовного освоєння дійсності як певного феномену культури, визначається його природа і співвідношення практично-духовного способу і інших способів освоєння дійсності;

- розглядається словесно-образна даність практично-духовного освоєння дійсності;

- здійснюється дослідження практично-духовного освоєння дійсності у невербальному вимірі.

Теоретико - методологічна основа Теоретико - методологічну основу дисертації складає застосування світоглядного підходу до аналізу онтолого- екзістенціальної парадигми, в межах якої відбувається практично-духовне освоєння дійсності. Для аналізу цього феномену є актуальною концепція соціокультурної детермінації практично-духовного освоєння дійсності; концепція наявності об"єктивних форм, які здійснюють зв"язок практичного і духовного; концепція перетворених форм практично- духовного освоєння в соціоісторичному контексті.

Особливо важливою в методологічному плані постає філософія "нової імперативності" М.Бахтіна і М.Мамардашвілі.

Джерелознавчу базу дослідження склали роботи, які є класичним філософським надбанням, теоретичні роботи сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів - спеціалістів в галузі філософії, психології, соціології, культурології, антропології.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці концепції, яка розглядає практично-духовне освоєння дійсності як цілісний соціокультурний феномен, виявляє його суть і визначає механізми

функціонування, форми виявлення в соціокультурному полі.

Ця концепція конкретизується в таких положеннях, які мають наукову новизну і виносяться на захист :

- на основі онтолого - екзістенціального підходу до розвитку філософського пізнання шляхом доповнення класичної традиції дослідження системою некласичних координат розкривається цілісне бачення проблеми практично-духовного освоєння дійсності як філософської проблеми;

- визначаються основні характеристики практично-духовного освоєння як способу буття людини в певному соціокультурному контексті; стверджується, що практично-духовне освоєння дійсності не є формою прямої проективності всезагального на індивідуальне чи проявом сваволі, а є безпосередньою умовою поєднання власного досвіду людини і її вчинків, особистісного буття з універсальністю життєвого світу людства, за якої відтворюється така реальність, яка передбачає як трансцедентальні умови становлення людської суб"єктивності, так і певні конкретні форми здійснення.

- доводиться, що практично-духовне освоєння дійсності як словесна образність є естетично організованою системою ідеальності, що являє собою певний вимір наявного буття і має свої власні закони функціонування, свій художній простір і час, свої образи тощо. В цій системі нерозривно пов"язані автор, текст, і той, хто цей текст сприймає.

- встановлюється, що в невербальному вимірі практично- духовне освоєння дійсності відбувається за межами об"єктивації і рефлексивного контролю, як миттєве феноменальне поєднання наявного буття людини з існуючими абсолютами.

Теоретичне і практична значимість дослідження заключа-

ється в проведеному аналізі поглядів на проблему практично-духовного освоєння дійсності у вітчизняній і зарубіжній філософській думці, розкриті суті цієї проблеми.

Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі під час читання нового нормативного курсу з філософії / "Вступ до філософії"/.

Використання матеріалів дисертації можливе при розробці ряду спецкурсів з історико - філософської проблематики і проблематики теорії пізнання /"Історичні типи світогляду", "Людське буття та його зміст","Класика і сучасність : дві епохи в розвитку філософії" тощо/

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідвикладені автором у виступах на Міжнародній конференції "Мова та культура" /Київ,1992,а також конференціях "Рождение философии из духа эпохи"/Вологда,1991,"Изменяющийся мир и проблемы гуманитарного образования в высшей школе"/Бердянск,1992/,"Гуманізм,людина,культура " /Дрогобич,1992/.

Структура роботи визначається логікою дослідження,що випливає із поставленої мети і основних завдань.Дисертація складається зі вступу,двох глав,закінчення,а також списку літератури.

.ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обгрунтовується вибір теми,її актуальність і новизна,визначається ступінь розробленості проблеми,формулюються основні цілі і завдання дослідження,а також положення,які виносяться на захист,показується теоретична і практична значимість роботи.

В першій главі "Становлення проблеми в історико-філософському контексті" аналізуються історико- філософські основи дослідження, розглядаються історико-філософські концепції, в яких практично-духовне освоєння дійсності отримало необхідні для вивчення підстави.

В розділі відмічається, що у другій половині XX сторіччя намітилася тенденція відтворення філософії стародавніх взагалі і, насамперед, філософії Арістотеля. Цей напрямок сучасної філософії відштовхувався від розуміння етики англійською аналітичною філософією і нової політичної філософії.

Відзначається, що стосовно дослідження даної проблеми мова йшла про всезагальність практично-духовного освоєння дійсності. Якщо воно всезагальне, то яким чином можливе його застосування до часткового життя? Постає ділема - чи практичний розум не буде відповідати критерію об"єктивності, чи він залишається без практичної дієздатності. Згідно Г. Гадамеру, підстави вирішення цієї проблеми можна знайти в історії філософії, а саме : вченні Арістотеля про зв"язок "фронезісу" і "етосу" й етичному формалізмові Канта.

На перший погляд концепції Арістотеля і Канта знаходяться в повній несумісності : Арістотель стверджує повну практичну обумовленість моральних вчинків людини. Кант стоїть за абсолютну безумовність практичного розуму.

Але суперечність міститься не в поглядах, а в межах самого практичного розуму, який є і безумовним, і небезумовним. Тобто, його закони безумовні і не залежать від індивідуального досвіду, однак, моральну рефлексію і реальні вчинки можна визначити в конкретній ситуації.

Отже, на нашу думку, в історії філософії існує шлях, який

починається з Арістотеля, проходить через філософію самосвідомості Канта, класичної концепції свідомості і веде до сучасного аналізу проблеми в некласичних координатах.

Тому, ми вважали за доцільне аналіз проблеми практично-духовного освоєння дійсності почати з її джерел, а саме, - з філософії Арістотеля.

§ І.І. Джерела проблеми : Арістотель.

В цьому параграфі досліджується філософія Арістотеля, в якій вперше проблема практично-духовного освоєння дійсності виникла як філософська, а також вперше здійснюється понятійне визначення практичного розуму /як античного еквіваленту практично-духовного освоєння дійсності/, етики як практичної науки, практичної філософії тощо.

Буттєвий характер мислення в філософії Арістотеля виявляється в постійному розгляді / триманні/ себе в контексті космічних лав, сущого, яке здійснюється саме собою. В сприйнятті таке суще постає як невпорядковане і тому таке, що потребує артикуляції мислення. Але мислення, яке ототожнене з трансцедентними універсаліями - ідеєю, вищим благом /як, наприклад, у Платона/ є мисленням жорстко регламентованим і тим самим -зовсім відхиленим. Таке мислення не здатне співвіднести себе з самим по собі сущим. Воно не запитує :"Чи реалізується взагалі мислення в дійсності?", але нав"язує свій погляд дійсності, нехтуючи і її саму, і суще.

Розум як сторонній не має сенсу для Арістотеля, він повинен бути і практичним. Теоретичне знання / власно, як і технічне/ не передбачає особистістого зусилля. Вірніше, зусилля спрямовано на досягнення цього знання; в подальшому його наявність сприймається як щось належне, як факт присутності. Прак-

тичний же розум передбачає безперервну напруженість для утворення такої реальності, в якій можливі особистісні вчинки. Він не існує поза осмисленням кожної миті буття. Саме тут ми бачимо зародження, на наш погляд, всякого справжнього філософствування, визначення того, що " людський дух потребує особистість." Але ж це визначення відбувається у Арістотеля як фрагмент більш величних космічних проблем.

Крім того, практичний розум у Арістотеля не є технологічним, він не здатний до попереднього запису дій. Мета і засоби її досягнення закладені в ньому самому. Тільки здійснивши вчинок, людина, згідно з Арістотелем, відтворює таке буття, яке потім диктує необхідність подальших моральних дій.

Арістотель вперше в історії філософії ставить питання про комунікативність практичного розуму, аналізує засоби виникнення практичного розуму, констатуючи неможливість його сприйняття через навчання, а потім - неможливість - позбутися нього.

§ I.2. Гранична ситуація дослідження зазначеної проблеми: практичний розум в німецькій класиці.

В другому параграфі автором доводиться, що звернення до німецької класичної філософії зумовлене становленням нової парадигми в філоосфії, а саме, - парадигми, заснованої на розумінні людини як діяльної істоти. За цих умов практично-духовне освоєння дійсності стає необхідним для індивідуальної людської виконаності, що надавало особистості право і можливість вільно діяти, самій визначати власне буття, шукати свій лад світу.

Уявлення про людину як про вільного автономного суб"єкта по суті, є рефлексією на суспільну онтологію, засновану на відносинах приватної власності. Поняття практичного розуму і передбачає людину саме такого суспільства; активність і самостій-

ність її зростає в порівнянні з середньовічним суб"єктом. Ця людина тепер по-новому визначає своє відношення до світу, яке охоплює воєдино становлення індивіда як суб"єкта, з одного боку, і перетворення світу в його картину, з іншого. Суть, за такого розуміння, постає як річ, яку можна освоїти.

Розробка проблеми практичного розуму Ім. Кантом є спробою знаходження джерел взаємодії та дистанціювання людини і світу в ній самій. Такий аналіз призводить до виявлення суперечності в межах самого практичного розуму, його трансцедентність і імманентність. Діалектика практичного розуму полягає в можливості виходити за наявність досвіду і світу в їх границях.

Здатність судження в руслі практичного розуму до розрізнення добра, застосування закону моральності до визначення волі передбачає у Канта можливість переборення суб"єктивності часових обставин і являє собою топіку практичного розуму.

Поруч з цим Кант відкриває механізми, за якими відбувається проникнення чистого практичного розуму в людську душу. Це проникнення можливе тоді, коли вольові прагнення людини визначаються лише однією силою руху, яка базується на самозаконодавстві чистого практичного розуму. Засади цього становить не лише спільність сприйняття, але й, хоч і не зовсім ясна, та упевнено керуюча практична дія розуму, просвітлення і закріплення якої, за думкою Канта, становить завдання практичного розуму. Отже, справжнім загальним почуттям стає для Канта смак як практично-духовна здатність до розрізнення. Про підведення одиничного під загальне /здатність судження, що визначає/ можна казати тільки при наявності чистого і практичного розуму. Але в конкретний випадок проявлення здатності судження не може бути вичерпаний тим, що являє собою відокремлення від загального за-

кону.Кожне судження про те,що стає мислимим в своїй конкретній індивідуальності і потребує від нас відповідних дій - судження про окремість,до якого можливе пристосування загального морального закону є справжнім досягненням такту.Тут простежується зв"язок Канта з грецькою традицією,а саме,- з етикою помірковності Арістотеля і,з іншого боку,- можливість подальшого розвитку дослідження практичного розуму,відштовхуючись від апріорності,що підіймається понад межами емпіричної всезагальності.

Таким чином,практичний розум Канта є практичним тому, що являє собою джерело особливої низки причинності волі,яка сама дає собі закон.Світ,що осягається розумом - конструкція теоретичного розуму,-набуває особливої реальності,коли реалізується в автономній волі.Але справжність досягається тут лише при збігу апріорної всезагальності і конкретної практичності.

Продовжуючи подальше дослідження практичного розуму /практично-духовного освоєння дійсності/ наступний класик німецької філософії Й.Фіхте покладає початок своєї системи,тезою,що суперечить вченню Канта : те,що у Канта становить засади лише етичного визначення людського буття,за думкою Фіхте,знаходиться не поза межами розуму,але проникає до нього зсередини. Для того,щоб щось стало предметом розуму,воно повинно бути ним же покладено.

Практичний розум Фіхте характеризує собою суттєві моменти буття людини і виступає як необмежений діями інтелігенції. Принцип автономії волі,згідно якому вона сама визначає собі закон з одного із принципів практичного розуму перетворюється в філософії Фіхте в універсальний виток всієї системи.Саме він покладає на засадах свободи теорію пізнання і моральність.

Головний момент,що відрізняє Г.Гегеля від попередніх філософів,міститься в подоланні ним розмежування засад буття і пізнання ,ствердження загальної основи сущого на всіх рівнях становлення Абсолютного Духу.Відчужений світ,за думкою Гегеля,диктує необхідність практично-духовного освоєння людиною загальних структур,що є умовою суб"єктивації людини.В своїй феноменальності практично-духовне освоєння забезпечує існування суб"єктивності взагалі;являє собою не тільки засіб пізнавальної діяльності,але й певну форму,зміст якої може бути осягнений як смисл відношення людини до людини,до світу взагалі.

Дослідження практично-духовного способу освоєння дійсності Л.Фейєрбахом йшло шляхом знаходження суттєвих матеріальних засад,які його породжують і котрі містяться в суттєвій універсальності людини.

Проведене дослідження дало автору змогу з"ясувати,що витоки практично-духовного освоєння дійсності розглядалися у німецькій класиці суто як духовні.Розрізняється лише їх знаходження : у самосвідомості чи трансцедентальності : у Канта це пристосування певних результатів духовної діяльності до принципово інакших ситуацій дій /практичний імператив/;у Фіхте практично-духовне освоєння дійсності - певна форма цілепокладених дій / звідси - "автономія волі"/;процес практично-духовного освоєння дійсності у Гегеля є необхідним процесом суб"єктивації особи через певне присвоєння відчужених структур Абсолютного Духу.Аналіз проблеми Фейєрбахом можна розглядати як спробу перейти до нових некласичних вимірів,де практично-духовне освоєння дійсності детерміновано не Духом,але буттям.

Проведене дослідження завдало імпульс до виникнення

принципово відмінних підстав подальшого аналізу зазначеної проблеми в контексті практики.

§ I.3.Виникнення самого поняття практично-духовного освоєння дійсності в контексті кризи філософії самосвідомості і класичної ідеї раціональності.

Філософська класика чітко зафіксувала і гостро окреслила зазначену проблему : варіанти її вирішення описані в попередніх параграфах.Сприймання архетипічності трансцедентного, підкреслення об"єктивної необхідності становлення Абсолютного Духу /і в цьому контексті аналіз практичного розуму/,-всі ці спроби філософського осмислення проблеми,за думкою К.Маркса,недостатньо послідовні,страждають однобічністю,бо намагаються визначити щось,виходячи з нього самого.

В філософії К.Маркса вперше виникає саме поняття практично- духовного способу освоєння дійсності як реакція на роздвоєність детермінованої буттям свідомості.Маркс,з одного боку,продовжує гегелевську традицію аналізу,намагаючись визначити справжню дійсність,виходячи з дихотомії :"освоєння - відчуження".Освоїти дійсність,відчути її своєю,перебувати в ній як у своїй можливо тільки завдяки діяльності./Тут Маркс вірний класичній діяльнісній парадигмі./Але через розірваність"земної основи" освоєння виступає не як загальний спосіб,а як частковий аспект діяльності.Людина практично-духовно освоює світ,тим самим ставлячи його в залежність від себе самої,перетворює його у власний світ.Таким чином людина виступає як певна форма суб"єктивації,розпредмечення і перетворення об"єктивних структур в надбання індивіда;та реально воно обертається відчуженням,соціально особливою /перетвореною/ формою освоєння з властивими їй іронією,абсурдом людського іну-

вання тощо, які звідси випливають.

Саме тут намічається розходження Маркса з класичною філософією. Якщо в останній справжність прирівнена до теоретичного процесу отримання знання Абсолютним Духом, що єдиний є гідним статусу всезагальності, то у Маркса не тільки людська суб"єктивність сама по собі, але й теоретичне освоєння виступають як особливі форми, які потребують корелята, певної детермінанти, котра існує як щось всезагальне і справжнє. Маркса цікавить не рух Абсолютного Духу сам по собі, але суспільна практика, яка представлена в становленні конкретно-історичних її форм. Сама практика і складає вихідний пункт його аналізу.

Звідси випливає і підхід Маркса до проблеми практично-духовного освоєння дійсності /як, власне, й інших способів освоєння/. Для Маркса основним виявляється принцип предметно - практичного буття людини. Цей принцип розгортається в розуміння людини як предметної істоти, яка діє предметним чином і перетворює своєю діяльністю світ речей і саму себе - предметне буття своїх сил і здібностей, чуттєвості і розуму. Крім того, предметна діяльність виступає як діяльність суспільна.

Таким чином, для Маркса реальність не є такою, що утворюється суб"єктом. Навпаки, вона існує як визначена форма "нерозкладених предметностей свідомості" /М. Мамардашвілі. Змодельовані системи практично-духовного освоєння дійсності функціонують не через суб"єкт, котрий пізнає, вони визначаються самою буттєвістю, яка знаходиться в певній системі суспільних відносин.

Марксом виявлені ті головні виміри, які характеризують практично-духовне освоєння дійсності. До них належать : безпосередність, свобода, цілісність тощо.

Філософська поліфонія у відношенні дослідження практично-

духовного освоєння дійсності не згасла в XIX ст., а з новою силою відродилася в XX.

§ I.4. XX сторіччя: нове повернення до практично-духовного освоєння дійсності /на прикладі філософії С.Л.Франка/.

Витоки філософії XX сторіччя полягають в осягненні способів саморозкриття буття сущого. Якщо відкритість сущого визначає нашу сутність, якщо людина звертає увагу тільки на те буття, яке саме вже ввійшло до людини, то хто тоді людина в цьому бутті: володар чи лише вівчар? Чи може претензії на освоєння світу є тільки "несилою наших бажань"?/ М.Хайдеггер/

Спроба вдалої відповіді на це питання міститься в філософії С.Л.Франка, на якій лежить відбиток специфіки російського ренесансного філософствування: нестерпні страждання в пошуку істини /і як ми уявляємо, вперше в межах загально прийнятої теорії пізнання Франк розробив поняття живого досвіду, живого знання як останньої дійсної істини/- пор., з практично-духовним освоєнням//, намагання розробити свого роду "метафізичний монізм буття" і жагуче прагнення в позамежність, яка просвітлює людину.

В своєму аналізі С.Франк констатує, що дійсність містить в собі такі ознаки, які не підлягають об"єктивації чи будь-якому проникненню в них. Зображення дійсності в понятті для Франка є не що інше, як довільне конструювання схем реальності, яка вже відхила свій час. Знання, яке випливає з цієї реальності, відкриває лише малу її частину: теоретичне, понятійне освоєння не в змозі осягнути її в цілісності і нескінченій тривалості. Але існує ще практично-духовне освоєння дійсності, яке можливе у наступних формах :

I. Найбільш відхилена форма - невідання. Ця форма ще не передбачає руйнування вихідних форм людського буття;

2. Споглядання - форма, яка перевершує як форму невідання,

ІНБЧ ім. В. Стефаника
АН України

так і охоплення дійсності в понятті.Споглядання завжди німе.- У цій німоті - шанс збереження дійсності,її сприймання як такої. Стан,за Франком,може бути перевершений в дію,коли всередині розрізнень і номінацій існує досвід уваги до того,що не називається /досвід - метарозуміння самої свідомості/.

3.Нарешті,враховуючи те,що реальність нам дана настільки,наскільки ми самі являємо цю реальність,і наскільки ми здатні освоювати її шляхом свідомої співучасті в ній,то останньою формою практично-духовного освоєння дійсності виявляється співучасть.

Крім того,філософ розглядає практично-духовне освоєння дійсності не як виконану наявність,а в поєднаності з можливістю,тобто,як процес.

В цьому процесі він визначає головні напрямки практично--духовного освоєння : освоєння через спілкування,етичний і естетичний досвід.

Глава 2.Практично-духовне освоєння дійсності в соціокультурному контексті.

§ 2.1.Практично-духовне освоєння дійсності як спосіб буття людини в світі.

Автором визначається,що однією з причин сучасного зацікавлення проблемою практично-духовного освоєння дійсності стає загальна тенденція с прямування філософської думки від розгляду понадособистістих всезагальних структур самих по собі до аналізу буттєвості цих структур у людських вимірах,волі,переживанні,екзістенції тощо.В результаті цього переходу виявилося,що поза межами об"єктивації і рефлексивного контролю /що в принципі може бути досягнутим в теоретичних і предметно практичних способах освоєння/,залишається щось феноменальне,

істотне в плані надавання індивіду можливості переживання багатьох життєвих пластів, яких він не торкається, але які для нього життєво важливі.

Практично-духовне освоєння дійсності відбувається як зустріч власного буття людини з історично існуючими формуваннями через суспільну діяльність і спілкування; людина виявляється завжди "подійністю" /спів - буттєвістю/ і в цій подійності проясняється її буття. Людина повинна пережити/якщо реально це недосяжено, то хоч символічно/ розбобови власного існування відповідно деяким границям людської буттєвості.

Але ці границі не визначені раз і назавжди, а потребують певної культурно-історичної оформленості. Освоюючи практично-духовно цю визначену невизначеність, людина опиняється в певному ладі світу, який виступає як просторо-час /по М.Бахтіну/, відтворює смислові структури людського існування, конституює ієрархію форм діяльності і їх речових втілень.

Саме тому виключно важливим було завдання введення явищ практично-духовного освоєння в єдину картину світу, що давало змогу намітити шляхи відтворення людської індивідуальності як вільної невідчуженої безпосередньості. Мова йде про можливість поєднання всезагального і індивідуального, можливість утворення онтології, яка б утримувала в собі практично-духовне освоєння дійсності як конструктивний елемент буття.

Це дало змогу визначити основні характеристики практично-духовного освоєння дійсності, до яких належать:

- унікальність, оскільки має сенс тільки власне вчинення неповторної одиничності, яке неможливо ні виховати, ні сформувати / з цього випливає, наприклад, утопізм Просвітництва/;

- універсальність, яка полягає в генетичній соціальності,

бо абсолютність і ідеальність визначається досвідом людства.

- конкретність, так як його подійність потребує входження в контекст конкретної ситуації;

- абстрактність / як було зазначено, гідність практичного розуму Канта становить саме формалізм, який потребує невпинен-ного переосмислення і наповнення власним змістом кожної ми-ті буття/

Суперечність практично-духовного освоєння дійсності вирі-шується таким чином, що до його компетенції належить можли-вість поєднання ситуативності з понадситуативністю, "дово-дячи першу до рівня другої"/Ф.Василюк/.

Практично-духовне освоєння дійсності ідеалологічне. Воно відповідає за репрезентацію мотиваційного аспекту людського існування, оскільки без "ідеалів, яких треба триматися, котрі треба відстоювати, бути за них повішеними на хресті"/М.Пришвін/ - неможливе осмислення людського буття.

Таким чином, ідеальне стає мірою реальності, яка утворена практично-духовним способом.

До основних характеристик практично-духовного освоєння дійсності належить також свобода /без якої особистісне напру-ження стає немов би завданим із-зовні/: безпосередність і ці-лісність.

Отже, ми визначили, що практично-духовне освоєння дійсності відбувається не стільки через пізнавальну діяльність, скільки через механізми досвіду і створює таку реальність, яка стає родом буття людини. Подальший аналіз проблеми проводиться шля-хом дослідження найбільш рельєфних і типових прикладів утворен-такої реальності.

§ 2.2. Словесно-образні форми існування практично-ду-

ховного освоєння дійсності /на прикладі літератури/.

Словесно - образні форми практично- духовного освоєння дійсності /і,зокрема,література/ відбудовують таку реальність, в якій можливе духовне перебування людини : її можна переживати як свою власну чи іншого буттєвість.

Ця реальність являє собою самостійне буття і рух певних образів в ній на основі особливих законів її функціонування, власного художнього простору і часу.Суть мистецтва полягає в його здатності утворювати реальність,яка покладається поруч з реальністю об"єктивною.Ця реальність є способом існування істини,яка не існує як виконана,а є обтяжливим шляхом,яким прямує автор,"щоб якимось чином приєднатися до реальності світу людського,до відкритого буття"/М.Мамардашвілі/Художня реальність являє собою цілісну систему,до якої входять автор, текст і той,хто цей текст сприймає.

Ця реальність побудована на засадах певних ідеалів,які визначають основні її виміри.

Словесно - образні форми існування практично-духовного освоєння дійсності мають справу з образами дійсності,які завдаються системою культури і представленими в слові почуттях своєрідній ментальності тощо.

Словотворчість як засіб існування істини є буттєвою функцією мови.Саме за словом приховується минулий дух епохи.

Проникнення до цієї реальності і відтворення її потребує врахування контексту самого способу буття епохи,засобів запитування людиною світу про первинні засади свого існування.Проекція на ці первинні засади,які втиснені в границі буття,архетипи,котрі напівсвідомо утримують в собі весь соціум - необхідна умова практично-духовного освоєння дійсності.

Але ці первинні засади виявляються історично мінливими.Тому,практично-духовне освоєння дійсності приймає різний вигляд в залежності від соціокультурного контексту.Це є характерно і для літератури як його форми.

Аналізуючи послідовно основні історичні форми словесно-образної реальності,автор приходить до висновку,що до сучасної словесно-образної реальності,яка побудована практично-духовним способом входить концепція людини як відкритості,незавершеності свідомості- буття /незавершеності внутрішнього досвіду/.Словесна образність втрачає монологічність і системність. Істина в цій реальності існує не як абсолютна і єдина,а як "діалог свідомостей /М.Бахтін/.

Отже " текст утворюється тому,що особисто тобі треба стати з його допомогою в місце випробування,свідоцтва буття,оскільки істину неможна незвідки отримати,її можна лише утворити" /М.Мамардашвілі/.

§ 2.3.Практично-духовне освоєння в невербальному вимірі. Діездатність і страждання.

Виходячи з того,що одним з головних завдань дослідження практично-духовного освоєння дійсності було завдання аналізу взаємодії базових і феноменальних структур д духовному стані особи,її існуванні,тому чи іншому вчинку,в роботі ставиться за мету звернення до дослідження невербальних вимірів практично-духовного освоєння.

Практично-духовне освоєння людиною дійсності відбувається,як було зазначено,як зустріч її власного буття з буттям усього людства ,історично мінливим з по-різному присутніми в ньому абсолютними формуваннями.Практично-духовно освоюючи дійсність,людина символічно переживає ці абсолютність,долаючи

"можність" свого існування. Основною детермінантою участі людини в бутті є, насамперед, соціальна ситуація і символічні структури /вербальні форми між іншим/.

Враховуючи і використовуючи проведений раніш аналіз словесної реальності і дотримуючись логіки дослідження, в цьому параграфі автором розглянуто та смислова вісь, яка визначає певний спосіб практично-духовного освоєння дійсності в історичному контексті в невербальних вимірах.

Одним з найбільш адекватних показників невербального зображення суб"єктивних моментів в практично-духовному освоєнні дійсності є діездатність і страждання людини, тому акцент в дослідженні робився саме на них.

В соціальній ситуації загального відчуження практично-духовне освоєння має імперативний характер. Заподіяність людини в світі, співвіднесення себе самої зі світом, який визначає можливості людської діездатності, виявляються співрозмірними з загальними людськими імперативами. Ступінь відчуття своєї діездатності чи страждання залежить не стільки від трагізму розвитку соціуму, скільки від особистісних зусиль. Людина постає як така, яка сама воліє і саме здатна розгортатися в обраному нею напрямку. Діездатність і страждання виявляються не тільки як народження нових культурних фактів, текстів тощо, але й кожного разу як миттєве феноменальне поєднання наявного буття людини з існуючими абсолютами. Це поєднання здійснюється напруженим зусиллям, сам на сам, в межах можливості переходу дозволеного і розриву існуючих зв"язків і ланцюгів. То є кроком свободи, вибором себе як "єдиної крапки світу", в котрій здійснюється кожного разу новий живий зв"язок ціннісної сфери буття з тим, що існує тепер, встановлення неспіввіднесеності

того,що має бути з тим,що є.Вибір себе являє собою відмову від іронії естетичного життя,де,за думкою С.Кіркегора,ніщо не сприймається найсправді,де усі точки зору однаково добрі,бо жодна не сприймається як своя.

В контексті такого вибору і висвітлюється смисл дієздатності і страждання : дієздатність і страждання мають сенс лише тоді,коли через них людина виявляється здатною вільно перетворювати себе.

Але в цьому полягає і обмеженість практично-духовного освоєння дійсності,яка пов"язана з частковим переборенням соціального відчуження - переборенням в межах одиничного відношення.Суперечність дієздатності і страждання пов"язана з тим, що в них втілюються істотні для людини цінності,але тільки за змістом.Зміни ,до яких вони призводять,виводять спосіб існування людини за межі ситуативності;переборення нормативності обертається перспективою духовності і людських відносин.

В завершенні роботи підводяться підсумки дослідження, узагальнено формулюються основні висновки,оцінюються перспективи подальшої розробки проблеми практично-духовного освоєння дійсності.

Подписано к печати 3.11.93 Зак.2881 тир.50
размножено ГВЦ Минстата Украины ООП

Ав 28.504